
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.43(477)

С. В. Пономаренко, здобувач

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Анотація. У статті проведено комплексне дослідження соціально-економічного розвитку сільського господарства. На основі опрацьованого матеріалу було виокремлено проблемні питання розвитку сільського господарства та аргументована необхідність використання програмно-цільового методу планування для модернізації системи державного впливу на соціально-економічний розвиток сільського господарства України.

Ключові слова: сільське господарство, сільськогосподарські підприємства, державне регулювання, програмно-цільовий метод планування.

С. В. Пономаренко, соискатель

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ДЕТЕРМИНАНТЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА УКРАИНЫ

Аннотация. В статье проведено комплексное исследование социально-экономического развития сельского хозяйства. На основе обработанного материала были выделены проблемные вопросы развития сельского хозяйства. Аргументирована необходимость использования программно-целевого метода планирования для модернизации системы государственного воздействия на социально-экономическое развитие сельского хозяйства Украины.

Ключевые слова: сельское хозяйство, сельскохозяйственные предприятия, государственное регулирование, программно-целевой метод планирования.

S. V. Ponomarenko, degree seeker

CURRENT TRENDS AND DETERMINANTS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN UKRAINE

Abstract. The comprehensive investigation of socio-economic development of agriculture is conducted in the paper. The problematic issues of agricultural development were identified on the basis of the processed material. The necessity of the use of program-target method of planning for the modernization of public impact on the socio-economic development of agriculture in Ukraine was argued.

Keywords: agriculture, agricultural enterprises, government regulation, program-target method of planning.

Постановка проблеми. Необхідною умовою ефективного функціонування національної економіки виступає висхідний розвиток сільського господарства, що забезпечує стійкий приріст сільськогосподарської продукції, створює передумови для збереження природно-ресурсного потенціалу, є основним замовником і споживачем промислової продукції, що в кінцевому рахунку, формує прибуток в різних галузях народного господарства.

В сучасних кризових для економіки умовах кількісне та якісне зростання сільського господарства, вирішення його соціально-економічних проблем можливе лише на основі ефективного регуляторного впливу держави, який ґрунтувався би на розробці нових та вдосконалених існуючих підходів до регулювання соціально-економічного розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціально-економічного розвитку сільського господарства цікавить багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених і залишається дискусійною й актуальною як в Україні, так і за її межами, особливо в умовах економічної кризи. Вагомий внесок у вивчення загальних проблем теорії та практики забезпечення зро-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

були такі науковці, як В. Г. Андрійчук, В. Т. Галушко, М. В. Гладій, Б. В. Данилів, С. І. Дем'яненко, М. І. Завадський, С. М. Кваша, А. П. Макаренко, М. Й. Малік, Л. О. Мармуль, Л. Ю. Мельник, П. Т. Саблук, Г. В. Черевко, В. В. Юрчишин та інші.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, питання визначення стану та перспектив розвитку сільського господарства України, а також пошук шляхів подолання його кризового стану, залишаються актуальними й потребують подальшого дослідження.

Мета статті. Метою статті є моніторинг сучасного стану сільського господарства та обґрунтування напрямів вдосконалення методів державного впливу на соціально-економічний розвиток сільського господарства.

Основні результати дослідження. Сільське господарство – один з найбільших та найважливіших секторів економіки України. Рівень розвитку сільського господарства впливає на стан національної економіки в цілому, створює передумови для вирішення низки економічних та соціальних проблем, які постали перед Україною на сучасному етапі. Сільське господарство робить вагомий внесок у формування ВВП країни. Так, станом на кінець 2013 року в сільському господарстві було вироблено понад 10% ВВП та працювало 9,1% усіх зайнятих [4]. При цьому сільське господарство є постачальником ресурсів для пов'язаних з ним секторів економіки, що збільшує його вклад в економіку країни.

Аналіз структури сільськогосподарських підприємств показав, що найбільшу питому вагу в їхній загальній кількості займають фермерські господарства (73%), найменшу – державні підприємства (1%) (табл. 1). А отже, саме фермерські господарства є найбільш ефективною організаційно-правовою формою функціонування сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах.

Таблиця 1

Структура сільськогосподарських підприємств в розрізі організаційно-правової форми господарювання у 2002-2013 рр.

Показник	Роки						Темп росту до 2002,%
	2002	2005	2010	2011	2012	2013	
Усього	61 178	57 877	56 493	56 133	55 866	55 858	91,3
Господарські товариства	9 337	7 900	7 769	7 757	8 121	8 295	88,8
% до загальної кількості	15,3	13,6	13,8	13,8	14,5	14,9	*
Приватні підприємства	4 116	4 123	4 243	4 140	4 183	4 153	100,9
% до загальної кількості	6,7	7,1	7,5	7,4	7,5	7,4	*
Виробничі кооперативи	2 111	1 521	952	905	856	810	38,4
% до загальної кількості	3,5	2,6	1,7	1,6	1,5	1,5	*
Фермерські господарства	43 042	42 447	41 726	41 488	40 732	40 856	94,9
% до загальної кількості	70,4	73,3	73,9	73,9	72,9	73,1	*
Державні підприємства	570	386	322	311	294	278	48,8
% до загальної кількості	0,9	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5	*
Підприємства інших форм господарювання	2 002	1 500	1 481	1 532	1 680	1 466	73,2
% до загальної кількості	3,3	2,6	2,6	2,7	3,0	2,6	*

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

Протягом 2001-2013 рр. в сільському господарстві спостерігаються значні проблеми, внаслідок яких відбулося скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, погіршення її якісних характеристик (табл. 2). Так, за період 2001-2013 рр. валова додана вартість сільського господарства та обсяги виробництва сільської продукції зменшилися на третину, а частка основного капіталу в загальній вартості скоротилася майже вдвічі. Виявлені тенденції свідчать про деіндустріалізацію даного сектору економіки. Негативною тенденцією є суттєве скорочення частки найманих працівників сільського господарства у загальній їх кількості, що свідчить про суттєве погіршення соціально-трудового потенціалу даного сектору економіки.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Таблиця 2

Динаміка основних показників розвитку сільського господарства України у 2001-2013 рр. (%)

Показники	Роки									
	2001	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/ 2001 %
1. Валова додана вартість (ВДВ) сільського господарства, мисливства, лісового господарства в загальному обсязі ВДВ	16,3	8,6	7,5	7,9	8,3	8,7	9,9	9,3	10,4	63,8
2. Випуск продукції сільського господарства, мисливства, лісового господарства в загальному обсязі випуску (в основних цінах)	14,4	8,3	7,2	7,5	8,1	7,9	8,8	8,6	8,6	59,7
3. Основні засоби сільського господарства, мисливства, лісового господарства в загальній вартості основних засобів	10,2	4,8	3,9	3,1	2,6	1,7	1,6	1,5	1,5	14,7
4. Кількість найманих працівників сільського господарства, мисливства, лісового господарства у загальній їхній кількості, %	17,1	8,8	7,6	6,9	6,6	6,2	9,2	9,2	9,1	53,2

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

Проблеми доходів і рівня життя сільського населення посідають провідне місце у питанні формування державної політики щодо регулювання соціального розвитку сільського господарства. Розмір доходів працівників, їхній розподіл безпосередньо впливають на відтворення головної продуктивної сили, є важливим ресурсом, що визначає поряд з іншими ресурсними складовими економічний і соціальний потенціал сільського господарства та можливості зростання його кількісних та якісних показників. Динаміка заробітної плати зайнятих в сільському господарстві представлена в табл. 3.

Таблиця 3

Динаміка заробітної плати в сільському господарстві України в порівнянні з іншими видами економічної діяльності у 2009-2013 рр. (грн)

Вид економічної діяльності	Роки					2013/2009, %
	2009	2010	2011	2012	2013	
Сільське, лісове та рибне господарство	1220	1472	1853	2086	2340	191,8
Промисловість	2117	2570	3107	3478	3763	177,8
Будівництво	1511	1758	2270	2516	2702	178,8
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1565	1877	2342	2704	3010	192,3
Тимчасове розміщування й організація харчування	1267	1455	1777	2055	2249	177,5

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

Низький рівень заробітної плати зайнятих в сільському господарстві зовсім не сприяє ефективній праці селян та є одним з факторів, що гальмують економічний розвиток сільського госпо-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

дарства, оскільки відсутня пряма залежність між доходами працівників сільського господарства та продуктивністю їхньої праці.

Через значну чисельність населення сільських територій, особливої актуальності набувають питання підвищення зайнятості та скорочення безробіття.

Наведені на рис. 1 дані показують певне зниження рівня безробіття протягом аналізованого періоду, але відсутність кардинальних змін в економіці, значні коливання обсягів виробництва та кризові явища негативно впливають на рівень реалізації трудового потенціалу сільського населення.

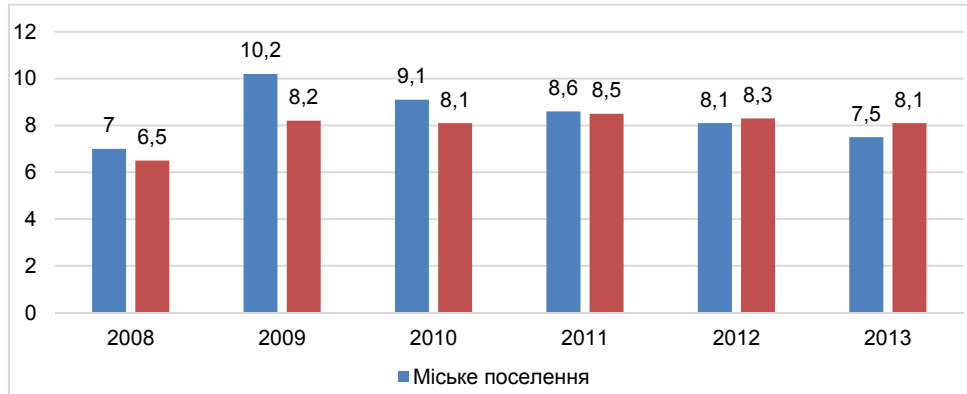

Рис. 1. Рівень безробіття населення працездатного віку, %

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Основним чинником непривабливості українського сільського господарства для працездатного населення є низький рівень заробітної плати працівників галузі порівняно з іншими секторами економіки. Також даній тенденції сприяло скорочення кількості сільських жителів внаслідок трудової міграції через бідність, безробіття, занепад соціальної інфраструктури.

Проведене дослідження свідчить, що для сільського господарства залишаються актуальними наступні соціально-економічні проблеми розвитку: скорочення виробництва, безробіття, низький рівень заробітної плати тощо.

Оцінюючи стан сільського господарства України на сучасному етапі його розвитку, можна визначити низку проблем та невирішених питань, які стримують його кількісне та якісне зростання. Серед основних з них можна відзначити:

- низький рівень технологічної оснащеності сільськогосподарських підприємств;
- висока собівартість виробництва сільськогосподарської продукції, що знижує її конкурентоспроможність на ринку;
- скорочення платоспроможного попиту на продукцію вітчизняного сільського господарства;
- неефективний механізм інтеграції між сільськогосподарськими, переробними та торговельними підприємствами;
- неефективна державна підтримка сільськогосподарських виробників;
- низький рівень поширення інноваційного процесу в сільському господарстві.

Відновлення економічного зростання в сільському господарстві, вирішення низки соціальних проблем, що склалися в цьому секторі економіки неможливе без регуляторного впливу з боку держави. Підтримка сільськогосподарських виробників, незважаючи на додаткові витрати держави, створює умови для зростання виробництва, сприяє розвитку інфраструктури, знижує безробіття, підтримує рівновагу цін, а загалом – соціальну стабільність. На подібні витрати йдуть практично всі країни. Рівень та ефективність здійснення державної підтримки сільського господарства свідчить про розвиненість і благополуччя держави. Створення ефективного механізму державної підтримки галузі – досить складне завдання [8, с. 12].

Перспективним інструментом забезпечення соціально-економічного розвитку сільського господарства є програмно-цільове планування. Програмно-цільовий метод - це спосіб формування системи планових рішень проблем соціально-економічного розвитку сільського господарства. Його суть

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

полягає у відборі головних цілей соціального, економічного і науково-технічного розвитку сільського господарства, розробці взаємопов'язаних заходів по їхньому досягненню в заплановані терміни при оптимальному забезпеченні ресурсами.

Основні компоненти програмно - цільового методу представлені на рис. 2.

Основні компоненти програмно - цільового методу	комплекс заходів, спрямованих на вирішення поставленого завдання
	організаційна система управління програмою
	система розподілу та стимулювання мобілізації ресурсів
	система моніторингу і контролю реалізації програми та оцінки її ефективності
	нормативно-правове забезпечення програми

Рис. 2. Графічне представлення основних компонентів програмно-цільового методу

Джерело: розроблено автором на основі [9].

Одним з основних інструментів реалізації програмно цільового методу управління соціально-економічним розвитком сільського господарства, є довгострокова цільова програма.

Довгострокова цільова програма представляє собою документ, в якому відображаються мета і комплекс взаємопов'язаних заходів за ресурсами, виконавцями, строків здійснення та показниками результативності заходів, спрямованих на вирішення проблем системного характеру у сфері соціально-економічного розвитку сільського господарства. Термін реалізації довгострокової цільової програми повинен бути не менше 3 років. Довгострокова цільова програма може складатися з декількох підпрограм, спрямованих на вирішення конкретних завдань в рамках даної програми, і має містити показники кінцевого і безпосереднього результату.

Важливим етапом формування довгострокових програм соціально - економічного розвитку сільського господарства є розробка та вибір критеріїв оцінки ефективності її реалізації. У процесі формування програм розвитку визначаються цільові планові значення показників реалізації для довгострокового періоду в цілому, а також проміжні планові значення показників для кожного року протягом довготермінового періоду.

Оцінка ефективності реалізації цільових програм займає особливе місце, оскільки дозволяє судити не тільки про результативність реалізації програми, а й про ціну досягнутих результатів. Вони включають в себе найбільш повну інформацію щодо доцільності реалізації програми на попередньому етапі і результатів реалізації на проміжному і кінцевому етапах.

Для аналізу результативності заходу, проекту програми використовують підхід, що базується на оцінці співвідношення результату до витрат, що обумовили його досягнення (рис. 3).

Моніторинг ефективності програми	1. Ідентифікація відповідності розроблених програм пріоритетам соціально-економічного розвитку сільського господарства
	2. Встановлення факторів впливу на відхилення від запланованих показників результативності
	3. Вдосконалення структури програми соціально-економічного розвитку на стадії планування та на стадії реалізації
	4. Забезпечення інформаційної прозорості формування та реалізації програми соціально-економічного розвитку сільського господарства шляхом оприлюднення результатів моніторингу

Рис. 3. Складові моніторингу ефективності програм соціально-економічного розвитку сільського господарства

Джерело: розроблено автором на основі [9].

Процес оцінювання може включати аналіз причин запровадження програми, процесу реалізації програми та її результатів.

Процес оцінювання програм сприяє розумінню шляхів вимірювання результату, дає можливість визначити непередбачувані результати та надає інформацію, що може бути використана для вдосконалення програми, покращення її результатів.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Висновки. Викладене вище дає підстави для висновку, що сучасний соціально-економічний стан сільського господарства України характеризується загостренням кризових явищ, що перешкоджають його стабільному й ефективному розвитку. Зберігається тенденція скорочення ресурсного потенціалу сільського господарства, не завершений процес формування економічно активних суб'єктів даного сектору економіки, погіршуються демографічна ситуація і екологічна обстановка, продовжується руйнація соціальної інфраструктури, знижується рівень та якість життя сільського населення. Нагальною є необхідність прискорення процесів реформування сільського господарства, запровадження цілеспрямованих заходів державної політики, спрямованих на його розвиток як життєво важливого чинника становлення економіки країни. Для підвищення рівня соціально-економічного розвитку сільського господарства, було запропоновано використання програмно-цільового методу планування, що передбачає чітке визначення цілей та розробку конкретної програми їх досягнення, що дозволить знаходити найбільш оптимальні варіанти соціальних та економічних перетворень, забезпечувати їх необхідними ресурсами, а також координувати процеси планування, управління та прийняття рішень при постановці завдань з управління змінами.

Література

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
2. Борнякова Е. В. Международный опыт государственной помощи сельскому хозяйству [Электронный ресурс] / Е. В. Борнякова // Экономика и право. – 2011. – Вып. 2. – Режим доступа : http://vestnik.udsu.ru/2011/2011-022/vuu_11_022_02.pdf
3. Діброва А. Д. Удосконалення державного регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні / А. Д. Діброва // Економіка АПК. - 2009. - №7. - С. 44-50.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Індекси обсягу сільськогосподарського виробництва у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Карпенко Г. Г. Совершенствование механизмов регулирующего воздействия государства на экономику аграрного сектора : автореф. дисс. на соискание уч. степени доктора экон. наук : спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / Г. Г. Карпенко. – Москва, 2011. – 41 с.
7. Основи аграрної економіки : підручник / [В. П. Галушко, Гвідо Ван Хуленбрук, О. А. Ковтун та ін.]. – К. : Вища освіта, 2003. – 399 с.
8. Онисько С. М. Державна підтримка аграрної сфери [Електронний ресурс] / С. М. Онисько, Л. В. Синявська. – Режим доступу : <http://lnau.lviv.ua/lnau/files/ЗБІРНИК%20міжн%20інтерн%20конференції%202014р%20doc.pdf>
9. Райзберг Б. А. Программно-целевое планирование и управление / Б. А. Райзберг, А. Г. Лобко. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 428 с.
10. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу України / За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка. - К. : ІАЕ, 2002. - 60 с.

References

1. Prisiazhniuk, M. V., (Ed.), Zubets M. V., Sabluk P. T. (2011). *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektivy rozvytku) [The agricultural sector of Ukraine's economy (state and prospects for development)]*. Kyiv: NNTs IAE [in Ukrainian].
2. Bomyakova, E. V. (2011). *Mezhdunarodnyy opyt gosudarstvennoy pomoshchi selskomu khozyaystvu [International experience of state assistance to agriculture]*. *Ekonomika i pravo - Economics and Law*, 2 Retrieved from http://vestnik.udsu.ru/2011/2011-022/vuu_11_022_02.pdf [in Russian].
3. Dibrova, A. D. (2009). *Udoskonalennia derzhavnoho rehuliuвання silskohospodarskoho vyrobnytstva v Ukraini [Improvement of the state regulation of agricultural production in Ukraine]*. *Ekonomika APK - Economics of agro-industrial complex*, 7, 44-50 [in Ukrainian].
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. Indeksy obsyahu silskohospodarskoho vyrobnytstva u 2012 rotsi [Indices of volume of agricultural production in 2012]. www.ukrstat.gov.ua Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua. [in Ukrainian].
6. Karpenko, G. G. (2011). *Sovershenstvovanie mekhanizmov reguliruyushchego vozdeystviya gosudarstva na ekonomiku ahrarnoho sektora [Improvement of mechanisms of regulation influence of the state on the economy of the agricultural sector]*. (Candidate of sciences dissertation thesis). Moscow [in Russian].
7. Halushko, P., Hvido Van Khulienbruk, & Kovtun, O. A. (2003). *Osnovy ahrarnoi ekonomiky: pidruchnyk [Fundamentals of Agricultural Economics: tutorial]*. Kyiv: Higher education [in Ukrainian].
8. Onysko, S. M., & Syniavska, L. V. (2014). *Derzhavna pidtrymka ahrarnoi sfery [State support of agrarian sphere]*. Retrieved from <http://lnau.lviv.ua/lnau/files/ZBIRNYK%20mizhn%20intern%20konferentsii%202014r%20doc.pdf> [in Ukrainian].
9. Raizberh, B. A., & Lobko, A. H. (2002). *Programmno-tselevoe planirovanie i upravlenie [Program-purpose planning and management]*. Moscow: INFRA-M [in Russian].
10. Sabluk, P. T., & Mesel-Veseliak, V. Ya. (Eds.). (2002). *Stratehichni napriamy rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy [Strategic areas of development of agro-industrial complex in Ukraine]*. Kyiv: IAE [in Ukrainian].

Надійшла 20.11.2014